

TRANSPARANT

Uitgave van de Vereniging van Christen-Historici

J.P. Sweelinck
als emanci-
pator van de
gereformeerde
zuil

pag. 6

Enny de Bruijn
kijkt Gelderse
boeren in het
hart

pag. 16

Een pleidooi
voor herwaar-
dering van
documentatie-
centra

pag. 22

De Standaard: dagblad in dienst van antirevolutionair opinieleiderschap

Het antirevolutionaire dagblad *De Standaard* wordt in de geschiedenisboeken altijd in één adem genoemd met dominee, hoogleraar en politicus Abraham Kuyper (1837-1920). Kuyper richtte in 1872 samen met een groep medestanders deze krant op. Hij gebruikte het blad als platform om een maatschappelijke agenda te articuleren voor zijn orthodox gereformeerde achterban. *De Standaard* werd het eerste partijdagblad in de Nederlandse geschiedenis en speelde een belangrijke rol bij de emancipatie van het gereformeerde volksdeel.

Jules Prast

De legende van Kuyper

Hoofdredacteur Abraham Kuyper was bedreven in het creëren van een triomfalistische legende over het ontstaan van *De Standaard*, een verhaal dat zijn achterban graag koesterde. Met zijn initiatief zou hij in 1872 de 'kleine luyden' voor het eerst een stem hebben gegeven op het maatschappelijke toneel. De krant effende de weg voor de politieke partijvorming van de antirevolutionairen, voor de opleiding van het hoger kader aan een eigen universiteit en voor alles wat er verder volgde: van de Doleantie tot en met de Pacificatie van 1917.

Zonder iets af te willen doen aan het belang van *De Standaard* als eerste partijkrant betoog ik dat een kritische geschiedschrijving van de krant recht moet doen aan het open einde van historische processen. In dit artikel laat ik daarom een aantal keerzijden van Kuypers legende zien. Daarna stel ik de vraag in

hoeverre *De Standaard* heeft bijgedragen aan het ontstaan van de gereformeerde bevolkingsgroep in Nederland.

Groen van Prinsterer als wegbe-reider

Kuyper kwam niet als eerste met het idee voor een antirevolutionair dagblad. Het was mr. Guillaume Groen van Prinsterer (1801-1876) die als eerste doorzag dat zijn christelijk-historische visie op politiek en samenleving pas invloed zou kunnen krijgen met een eigen dagblad. Groen stichtte in 1829 het nieuwsblad *Nederlandsche Gedachten*, met een hoge abonnementsprijs en een kleine oplage van circa 600 exemplaren. Het blad verscheen onregelmatig en ging uiteindelijk Groens krachten te boven. Vervolgens gaf Groen van 1850 tot 1855 leiding aan het van oorsprong conservatieve dagblad *De Nederlander*. Hij maakte van deze krant het eerste antirevolutionaire dag-

blad. De uitgave had een oplage van 200 tot 400 exemplaren en moest worden gestaakt omdat deze financieel niet rendabel was te krijgen. Groen roeide met zijn persarbeid tegen de stroom van zijn tijd in. Pas een generatie later zou een dagblad, door gewijzigde maatschappelijke omstandigheden, binnen het bereik komen van een groter publiek.

Ideële persvereniging

De grondwetsherziening van 1848 maakte van Nederland een constitutionele monarchie en regelde de vrijheid van drukpers en de vrijheid van vereniging. De economische vrijmaking van de pers kwam pas in 1869, toen de regering de belastingheffing op dagbladen (het dagbladzegel) afschafte. Hierdoor werden kranten betaalbaar voor burgers met een kleinere portemonnee. Het vooruitzicht hiervan maakte in orthodox gereformeerde kring een ware koorts los

om als eerste met een christelijk dagblad te verschijnen. De obstakels bleven hoog: een duurzame uitgave maakte een organisatie, een publiek én aanzienlijke financiële investeringen nodig. Veel pogingen kwamen hierdoor niet van de grond.

Eén van de mensen die de mogelijkheden voor een dagblad serieus verkenden, was Kuyper. Nadat zijn verkenningen stukliepen, besloot hij in 1870 om medewerker te worden van het kerkelijke weekblad *De Heraut*. Korte tijd later overleed de hoofdredacteur van het blad. De eigenaar van de titel, de Nederlandsche Stoomdrukkerij in Amsterdam, polste Kuyper of hij het blad wilde overnemen. Om de aanschaf te bekostigen zocht Kuyper steun bij een aantal gefortuneerde geestverwanten. Samen richtten zij de Heraut-Vereeniging op. Deze kocht het weekblad *De Heraut* nog in hetzelfde jaar 1870 voor 15.000 gulden van de Nederlandsche Stoomdrukkerij.

Kuyper toonde hier voor het eerst zijn kant als praktische organisator. Als nieuwe hoofdredacteur maakte hij van *De Heraut* een antirevolutionair weekblad. Dit trok zoveel nieuwe abonnees aan dat

de Heraut-Vereeniging zich in de zomer van 1871 boog over de vraag of het weekblad niet een springplank kon zijn voor een dagblad. De geldschieters wilden eerst zicht hebben op een deugdelijk bedrijfsplan. Kuyper, bang dat iemand anders eerder met een christelijk dagblad op de proppen zou komen, drukte echter door. Zonder het financiële fiat van zijn geldschieters kondigde hij in november 1871 de start van een christelijk dagblad per 1 april 1872 alvast aan in *De Heraut*.

De geldschieters van de Heraut-Vereeniging waarschuwden dat een dagblad zonder bedrijfsplan een recept was voor een ramp. Kuyper wilde echter niet luisteren. Niemand wist wat het uitgeven van een dagblad zou kosten. De begroting voor het eerste jaar was een slag in de lucht. De geldschieters stortten desondanks hun aandeel in het kapitaal en verklaarden zich garant voor aanloopverliezen. De drukorder werd gegund aan de Nederlandsche Stoomdrukkerij.

De Standaard (genoemd naar de standaard van Gods Woord) ging van start met ongeveer 4.200 proefabonnees, die negen gulden per jaar betaalden. *De*

Heraut ging in het dagblad op als zondagsnummer. De krant bloedde echter geld. De Heraut-Vereeniging wilde het alleen nog een tweede jaar proberen als de verliezen zouden verminderen. In dat tweede jaar brak er onder de geldschieters echter onenigheid uit over de politieke koers van *De Standaard*. De meest vermogende leden wilden een krant van een conservatievere signatuur. Kuyper weigerde en de Heraut-Vereeniging spleet uiteen. Bij gebrek aan geld was het experiment van *De Standaard* mislukt; de antirevolutionaire richting zat weer zonder dagblad. Terwijl Kuyper zijn aandacht nu verlegde naar de actieve politiek, kwam redding voor *De Standaard* uit onverwachte hoek.

Beroep op de achterban

In 1872 had Kuyper de Rotterdamse uitgever Johannes Kruyt (1839-1898) aangetrokken voor de bedrijfsvoering van *De Standaard*. Als 'administrateur' ging Kruyt over de boekhouding, de relatie met de drukker, de werving van advertenties en de medewerkers die geen deel uitmaakten van de redactie. Hij had >

Abraham Kuyper (1837-1920) schrijvend. Tekening door Jan Veth, 1892. Beeld Stadsarchief Amsterdam

DE STANDAARD.

Woensdag 13 October.

Prijs per bezwaam maalt het Landdagblad: Voor Amsterdams 2.50 — Frans per post 2.50. Eerste Nieuwen 5 Cent aan het Bureau.

BEHEER: Nieuwendijk 42, Amsterdam. Directie: Nieuwen 7, E. KATTE.

Advertentie: van 6 regels 30 Cent; indien regel duizend 25 Cent; Aanvragen van vermelding van Hoofdprijs 20 Cent per regel.

De Joden onder de Christen-natiën.

De Joden onder de Christen-natiën.

17.

Een tweede normaal van de Joodse vooropleiding... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

op en leidde tot een volledige... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

begeert. De onderaannemingen... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

De Joden onder de Christen-natiën... Het is de Joodse Kerk...

Buitenland.

FEU ENK DES VERBODS.

Het geval van... Het is de Joodse Kerk...

Het geval van... Het is de Joodse Kerk...

Buitenland.

Het geval van... Het is de Joodse Kerk...

Het geval van... Het is de Joodse Kerk...

Buitenland.

Het geval van... Het is de Joodse Kerk...

Het geval van... Het is de Joodse Kerk...

Buitenland.

Het geval van... Het is de Joodse Kerk...

Het geval van... Het is de Joodse Kerk...

PERSONALIA

Drs. Jules Prast
(1961) studeerde
Geschiedenis
aan de Vrije
Universiteit en Mas-
sacommunicatie
aan de Universiteit van

Amsterdam. In november 2018 verscheen zijn boek *De mannen achter De Standaard: geschiedenis van een antirevolutionair dagblad*. Informatie hierover vindt u op www.de-standaard.nl.

een ondergeschikte functie, maar wist op grond van zijn ervaring meer over het uitgeversvak dan Kuyper, alhoewel de laatste de touwtjes in handen hield.

Toen er door het stopzetten van *De Standaard* een leegte ontstond, kon Kruyt zijn ervaring laten gelden. Hij kwam met het voorstel aan de Heraut-Vereeniging om voor de voortzetting van de krant een financieel beroep te doen op de achterban. Een dagblad kon voor aanzienlijk minder uitgegeven worden, besefte hij. Hij stelde een meerjarenplan op met een budget voor reclame en een financieel verbeterplan. Bij nieuwe tegenvallers was hij bereid met zijn persoonlijk vermogen garant te staan. De Heraut-Vereeniging gunde hem voor een periode van twee jaar het recht van uitgave van de krant. De uitgave van *De Standaard* kon na 1 april 1874 dan ook gewoon verder.

Kruyt werd nu directeur-uitgever, een positie die hij tot 1887 zou bekleden. Vanaf 1880 werd hij eigenaar van de krant. Al die tijd werkte hij met het nieuwe kapitaal dat hij in 1874 namens de Heraut-Vereeniging had opgehaald. Onder zijn leiding herstelde het aantal abonnees zich na een vrije val tot circa 3.300 en werd er stevig bezuinigd. In 1877 werd *De Heraut* uit kostenoverwegingen weer losgemaakt van *De Standaard* en ging dit weekblad afzonderlijk verder. In 1879 kwam *De Standaard* nipt uit de rode cijfers; de behaalde winsten in de jaren erna waren echter onvoldoende om de eerdere verliezen goed te maken. Voor zijn hoofdrol bij de jarenlange saneringsoperatie van de krant heeft Kruyt nooit veel publieke waardering ge oogst. Toen hij in 1886 niet meeging in Kuypers 'dolerende' Nederduitsch Gereformeerde Kerk, werd hem door de antirevolutionaire leider onceremonieel de wacht aangezegd. Kruyt

droeg het eigendom over aan Kuyper en verdween daarmee uit de herinnering van de neocalvinisten.

De zon en de sterren

Toen Kuyper in 1874 werd verkozen in de Tweede Kamer, legde hij het domineesambt neer, maar bleef hij hoofdredacteur van *De Standaard*. In 1876 moest hij wegens overspannenheid zijn Kamerzetel opgeven. Na een herstelperiode van vijftien maanden in het buitenland keerde hij in 1877 terug als hoofdredacteur. Vanaf 1880 combineerde hij deze functie met het hoogleraarschap aan de Vrije Universiteit.

In de periode van zijn herstel werd Kuyper als hoofdredacteur van *De Standaard* vervangen door jhr. mr. Alexander de Savornin Lohman (1837-1924), raadsheer bij het gerechtshof in Den Bosch. Vanwege zijn functie in een overwegend rooms-katholiek deel van het land kon deze zich politiek niet zo scherp profileren als Kuyper. Belangrijke kwesties, zoals Kruyts voorstel om *De Heraut* van *De Standaard* los te maken, liet Lohman liggen tot na Kuypers terugkeer. Ook vanuit zijn buitenlandse hersteloorde bemoeide Kuyper zich per brief met de inhoud van de krant.

Kuyper, en hij alleen, bleef het gezicht van *De Standaard*, ongeacht het gewicht dat anderen bij de krant in de schaal legden. Dit kwam omdat zijn inhoudelijke bijdragen het meest zichtbaar waren, maar ook omdat de achterban het zo wilde. Naarmate de jaren verstreken en Kuyper meer domeinen voor zijn aanhangers ontsloot, werd hij voor hen in steeds sterkere mate het symbool van het succes van zijn beweging. De schittering van de zon deed de glans van de sterren echter verbleken, merkte één van zijn zoons na Kuypers dood op over de verhoudingen bij *De Standaard*.

De Standaard was in zekere zin een voor Kuyper ontworpen en om hem heen gebouwd platform. De rol van de hoofdredacteur was niet om zich met de inhoud van de gehele krant bezig te houden, maar om te opiniëren, de politieke koers uit te zetten en daarmee een achterban te creëren. Niet alleen bleef hierdoor in de periode-Kuyper de vraag onbeantwoord hoe de verdere inhoud van de krant zich in dienst kon stellen van het succes van de beweging en het belang van zijn lezers, ook liep Kuyper met zijn opinies en interventies in *De Standaard* antirevolutionaire politici soms hinderlijk voor de voeten en remde

hij zo de ontwikkeling van zijn partij. Kuyper verbond én verdeelde. Velen zijn om dezelfde idealen te bereiken een andere richting ingeslagen.

Het grotere geheel der dingen

Heeft *De Standaard* de gereformeerde orthodoxie verenigd tot een coherente groep? Zonder twijfel heeft de krant hierin, samen met *De Heraut*, een belangrijk aandeel gehad. Maar *De Standaard* was vooral een politiek-maatschappelijke krant, het strijdblad van de antirevolutionairen. Het dagblad bereikte vooral een publiek met een zekere geletterdheid en kennis. Geestverwante bladen, vaak met een regionaal bereik, volgden op basis van het antirevolutionaire Pers- en Redacteursprogramma de lijn van *De Standaard*.

Kuyper heeft met *De Standaard* de politieke betrokkenheid en de waardering voor principiële journalistiek bij zijn achterban op een hoger peil gebracht. We moeten deze invloed echter niet overschatten, een lezend protestants-christelijk publiek had zich immers al een generatie eerder ontwikkeld. Zoals de Belgische Opstand in de jaren 1830 een impuls gaf aan de publieke opinie, ontstond er in de jaren rond 1850 een protestants-christelijke leeshonger. Deze periode geeft een bonte afwisseling te zien van christelijke periodieken, boekenclubs en andere stichtelijke lectuur in allerlei vormen, die een stempel hebben gedrukt op de orthodox-protestantse leesmarkt.

De geschiedenis van *De Standaard* laat zien dat de emancipatie van het gereformeerde volksdeel zich niet voltrok langs de lijnen van een organisch plan. In het verhaal van het grotere geheel der dingen komt ook aan horten en stoten, en ongelukken en missers een plaats toe, elementen die Kuyper in zijn triomfalistische legende liever onbenoemd liet. Kuypers legende zette *De Standaard* in het middelpunt van de geschiedschrijving, waardoor de rol van de krant werd uitvergroot. *De Standaard* was echter onderdeel van een complex van factoren dat heeft bijgedragen aan de vorming van een gereformeerd volksdeel. *De Standaard* was niet de enige krant die een band met gereformeerde lezers smeedde. De pers was bovendien één van de vele instituties, te midden van kerk, onderwijs, partij en andere intermediaire kaders. ◀